

2) система дистанційного навчання, яка складається з дистанційних курсів, розроблених ЗВО ВНЗ МВС відповідно до програм та напрямів підвищення кваліфікації працівників МВС та Національної поліції України.

Система управління знаннями знаходиться у розпорядженні та адмініструється МВС України. За необхідності до адміністрування та наповнення системи управління знаннями можуть залучатися ВНЗ МВС.

Система дистанційного навчання знаходиться у розпорядженні МВС України. Адміністрування системи дистанційного навчання та наповнення бази дистанційних курсів здійснюють ВНЗ МВС України під контролем МВС України.

2. Започаткувати практику замовлення практичними органами та підрозділами Національної поліції курсів навчання з актуальних проблем поліцейської діяльності.

3. Залучати до розробки дистанційних курсів працівників практичних підрозділів Національної поліції та предметних фахівців зі сфер, що охоплюються змістом курсу.

4. Зміст дистанційних курсів слід формувати відповідно до принципу «спеціалізації», тобто курс має вирішувати конкретну проблему діяльності працівників Національної поліції. За таким принципом формується зміст курсів поліції закордонних країн, наприклад, відбитки пальців, впізнання особи, аналіз підроблених купюр, огляд місця події, релігійні традиції та ін.

Список бібліографічних посилань

1. The National Centre for Applied Learning Technologies (NCALT) : офіц. сайт мережі NCALT. URL: http://www.ncalt.com/about_us.asp (дата звернення: 10.04.2018).

2. NCALT Courses by Programme // Офіційний сайт мережі NCALT. <https://goo.gl/gGjXVB> (дата звернення: 09.04.2018).

3. About CPKN. The Canadian Police Knowledge Network. URL: <https://www.cpkn.ca/en/about> (дата звернення: 09.04.2018).

4. Content Providers. The Canadian Police Knowledge Network. URL: <https://www.cpkn.ca/en/providers> (дата звернення: 09.04.2018).

5. Course Catalogue winter 2017. The Canadian Police Knowledge Network. URL: https://www.cpkn.ca/sites/default/files/CPKN_Catalogue_Winter2017.pdf (дата звернення: 11.04.2018).

6. Distance Learning Royal NZ Police College (RNZPC). URL: <https://www.newcops.co.nz/recruitment-process/distance-learning> (дата звернення: 10.04.2018).

Надійшла до редколегії 12.04.2018

УДК 378.141.2:316.614

С. А. ВАВРЕНЮК,

*кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки Національного університету цивільного захисту України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6396-9906>*

ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Наведено теоретичний аналіз існуючих у сучасній науці підходів до вивчення проблеми адаптації курсантів до навчання у вищих профільних навчальних закладах. Визначено необхідність вивчення питання адаптації курсантів перших курсів до навчання.

Ключові слова: професійна адаптація, психологічний метод, особливі умови навчання, комплекс заходів.

Поняття входження курсантів профільних закладів до освітнього простору навчального процесу пов'язано з цілим рядом проблем, а саме: новим соціальним середовищем, специфікою навчально-виховного процесу, індивідуальними типологічними та особистими

властивостями навчаємих. Професійна діяльність курсантів пов'язана з високим рівнем психічного, нервово-емоційного і фізичного напруження, що в свою чергу може приводити до зриву адаптивних механізмів. Тому саме в цій ситуації педагогічне супроводження може стати позитивним інструментом, що стимулює особистість до подолання вищевказаних проблем. Задачею педагогічного супроводження навчально-виховного процесу у профільному закладі є створення умов для успішного входження курсантів в освітній простір профільного навчального закладу, тобто адаптація до навчально-професійної діяльності, розкриття внутрішнього потенціалу, сприяння його професійного та особистісного становлення [1].

Питання адаптації курсантів до умов навчання у профільних навчальних закладах у наш час набуває все більш вагомego значення. Актуальність даного питання обумовлена рядом факторів.

По-перше, успіх подолання важкості цього періоду в значній мірі визначає напрям подальшого професійного самовизначення молодого людини.

По-друге, в залежності від повноти і темпів адаптації курсантів саме до умов навчання у профільному закладі в багатьох випадках впливає на успішність їх навчання та службову діяльність.

По-третє, як показує досвід практики, якщо курсанти позитивно адаптуються до умов навчання у профільному закладі, то надалі з таким же успіхом вони будуть адаптуватися й до професійної діяльності.

Тому саме вивчення і врахування індивідуальних особливостей адаптації курсантів до умов навчання, а також на ряду з цим, обґрунтоване управління цим процесом є важливою задачею психологічного супроводження навчально-виховного процесу.

Під терміном адаптації необхідно розуміти пристосування органу, організму, індивіда чи колективу до зміни умов навколишнього середовища або до власних змін, що в свою чергу приводить до підвищення їх ефективності існування та функціонування. В залежності від роду діяльності в науковій літературі розглядають конкретні аспекти адаптації: професійна, навчальна, виробнича тощо.

На сьогодні існує достатньо багато підходів до вивчення адаптації людини до нових умов життя та діяльності. В наш час накопичений значний матеріал у вивченні факторів, детермінуючих процес адаптації, критеріїв адаптування особистості, механізмів та динаміки процесу адаптації. Проте думки вчених достатньо широко різняться. На наш погляд, розробки, які є в даному напрямі недостатньо комплексно вивчають особливості адаптаційних процесів на різних рівнях.

Відповідно до принципу комплексного підходу до людини, індивідуальний розвиток людини складається з трьох частин, які характеризують її як індивіда, як суб'єкта діяльності та як особистість. Результат об'єднання цих властивостей утворює психологічну неповторність людини, її індивідуальність. Тому використання даної методології при вивченні адаптації людини при зміні умов навколишнього середовища передбачає розгляд цього процесу на фізіологічному, професійному та соціально-психологічному рівні.

На протязі всього життя людина постійно пристосовується до навколишнього середовища. При цьому попадає в нові мікросоціальні умови (сім'я, школа, робота тощо), вона щоразу повинна виробляти адекватні до цих умов форми поведінки. Сучасний рівень розвитку суспільства вимагає від особистості вже не тільки «пристосування», але активного удосконалення, яке спроможне забезпечити такий рівень, який буде достатній для успішної діяльності й спілкування в наш час та в майбутньому.

Особливе місце займають питання профільно-професійної адаптації до діяльності, яка пов'язана з ризиком для життя. Аналіз літератури свідчить, що в різних роботах не однозначно трактується зміст цього процесу та характер взаємозв'язку різних його аспектів.

Особливо гостро стоїть проблема професійної адаптації курсантів профільних навчальних закладів. В останні часи з'являється все більше публікацій, які висвітлюють різні аспекти цього процесу, його динаміку, критерії оцінки, досліджують ресурси особистості як суб'єкта адаптації.

Проте дана проблематика ще не знайшла потрібного відображення в науково-теоретичних дослідженнях. На наш погляд не вирішені наступні ключові моменти: недостатньо чітко визначено зміст поняття професійної адаптації курсантів профільних навчальних закладів з позиції комплексного підходу до вивчення людини; відсутня єдина точка зору про тривалість та періодичність цього процесу, при наявності великої кількості різних методик ще не проведено обґрунтування для їх оптимального набору для використання в даних цілях.

Тому перед нами стоїть задача сформувати поняття проблеми професійної адаптації курсантів профільних закладів, запропонувати алгоритм та методи саме психологічного вивчення цього процесу, визначити шляхи його оптимізації.

На сьогодні існує цілий ряд точок зору, про періодичність професійної адаптації людини. Одна частина дослідників вважає, що цей процес розпочинається безпосередньо в умовах самостійної діяльності по спеціальності [2], інші розділяють його на ряд періодів: підготовка до праці в школі, вибір професії, професійна підготовка, початок трудової діяльності [3]. Проте вони єдині в тому, що професійна адаптація – завершальний етап професійного самовизначення особистості результатом якого є закріплення кадрів на виробництві. На даній стадії виявляються недоліки попередньої профорієнтації та підготовки по професії, здійснюється формування нових установок, потреб, інтересів в сфері праці, проводиться попередня оцінка, наскільки життєві плани стали реальними.

Що стосується системи підготовки майбутніх офіцерів, слід розрізняти адаптацію курсантів до військової служби та навчання у закладі зі спеціальними умовами навчання. Проте ці два поняття не в повній мірі ємні, щоб характеризувати увесь спектр завдань, що повинні вирішуватися у процесі професійної адаптації майбутнього офіцера.

З однієї сторони ефективність та особливості адаптації курсанта до умов навчання дозволяють прогнозувати успішність професійного становлення випускника на різних офіцерських посадах, проте це лише початковий період професійної адаптації, що не враховує зміни особистості та соціального середовища, які відбудуться під час навчання. Окрім того, тільки у процесі самостійної службової діяльності курсант зможе більш-менш об'єктивно оцінити свій рівень підготовки та існуючі професійні нормативи, відповідність своїх очікувань характеру та умов роботи, співвідношення особистого рівня домагань та реальні можливості подальшого професійного зростання та службового просування.

З іншої сторони, обмежити професійну адаптацію рамками періоду входження випускника закладу зі спеціальними умовами навчання у первинну офіцерську посаду, означає абсолютно не враховувати закономірності періоду навчання, а отже свідомо відмовитися від можливості управління цим процесом.

Тому логічно, що професійну адаптацію випускників слід розглядати як багатогранний процес, який розпочинається з моменту вибору юнаків професії офіцера та підготовки до вступу до навчального закладу за профілем конкретної спеціальності, а далі продовжується у період навчання та завершується професійним становленням на конкретній офіцерській посаді безпосередньо.

Таким чином, професійна адаптація випускників закладів зі спеціальними умовами навчання є складним комплексом заходів, які спрямовані на формування у молодих людей професійно важливих якостей та визначають успішність самостійної діяльності офіцера певної спеціальності. Основними моментами цього процесу є: придбання та розвиток стійкого інтересу до обраної професії, вдосконалення фізіологічних механізмів пристосування до умов навчання, накопичення теоретичних знань, практичних навичок, умінь та досвіду роботи за конкретною спеціальністю, налагодження ділових та особистих контактів з колективом.

Прогнозування успішності професійної адаптації випускника, управління цим процесом – це комплексне завдання фахівців різного профілю, здійснення якого можливе тільки при наявності зворотного зв'язку в системі «головне управління в областях – навчальний заклад – місце роботи». Головною ланкою та координуючим центром у цьому

ланцюзі є навчальних заклад, а період навчання майбутнього офіцера – основним етапом даного процесу.

Прийнято період підготовки курсанта у профільному закладі розглядати по курсам навчання. Такий підхід передбачає послідовне та рівномірне відстеження нових якостей в особистості молодої людини. Проте ці періоди зазвичай є механічними та не в повній мірі відображають сутність внутрішніх змін у психіці за час навчання.

Психічний розвиток особистості курсантів у процесі професійної адаптації являє собою сукупність взаємопов'язаних етапів, своєрідність яких обумовлено не так послідовністю оволодіння навчальним матеріалом, скільки динамікою всеосяжного вrostання у нове середовище, засвоєння усіх вимог системи [5].

Відразу після прибуття до профільного закладу на навчання, вчорашньому школяреві висуваються вимоги, з якими він до цього майже не зіштовхувався, які передбачають вплив на нього цілого ряду чинників, які визначаються особливостями навчання [6].

На початковому етапі цього процесу основні труднощі курсанта обумовлені перш за все адаптацією на фізіологічному рівні. Вона є первинною та пов'язана з необхідністю перебудови організму в умовах режимного життя (розпорядок дня, високі фізичні та психофізіологічні навантаження, зміни режиму праці та відпочинку, харчування, наявність фактора «сон-неспанья», несення внутрішньої або вартової служби). Якщо курсант проживав до вступу у профільний заклад у інших клімато-географічних умовах, йому необхідно пристосуватися також до групи чинників природного середовища.

Більш тривалі та присутні протягом усього періоду навчання професійна та соціально-психологічна адаптація.

Професійна адаптація передбачає оволодіння навичками навчальної діяльності, яка на даному етапі є провідною та від її успішності залежать найважливіші зміни в особистості курсанта. Необхідність адаптації на цьому рівні обумовлена специфікою навчального процесу у профільному навчальному закладі взагалі, практична потреба вивчення цілого ряду спеціальних дисциплін з паралельним виконанням цілого ряду службових обов'язків.

На сьогоднішній день існує досить багато різних психологічних методик [7] щодо визначення професійної адаптації, проте не проведено обґрунтування їх оптимального набору, який доцільно було б використовувати для вивчення особистостей професійної адаптації курсантів профільних закладів.

З цією метою досить успішно використовується структуроване анкетування, спостереження, індивідуальна бесіда. Проте на думку спеціалістів зазначений перелік методів отримання даних недостатній для поглибленого вивчення курсантів, що важко адаптуються до нових умов [8].

На наш погляд, успішне вирішення даної проблеми можливе тільки в результаті використання комплексу методів, які за своїм призначенням можуть бути об'єднані у три взаємопов'язані групи та доповнюють один одного:

- методи оцінки адаптованості курсантів;
- психодіагностичні методи вивчення якостей та властивостей особистості суб'єкта адаптації (особистісні фактори);
- психологічні методи вивчення навчальних колективів (зовнішні фактори).

Як критерій успішності навчання повинна бути використана спеціальна змінна, яка буде відображати ступінь взаємозв'язку здібностей до навчання, вимірюваних за допомогою експертних та психологічних методик та реальних показників успішності.

Експертні оцінки дисциплінованості курсанта та ефективності виконання ним службових обов'язків, що використовуються в комплексі з офіційними даними в значній мірі дозволяють підвищити достовірність відповідних критеріїв вивчення адаптованості особистості.

Так на роль експертів можуть бути долучені безпосередні командири, викладачі провідних кафедр. При цьому точність оцінок буде значно вище при тривалому спостереженні, яке проводиться у різних обставинах та ситуаціях.

Саме оцінка адаптованості курсанта повинна проводитися у тісному взаємозв'язку з урахуванням особливостей узагальненої психологічної характеристики кожного з них, тому другу, не менш важливу групу методів складають психодіагностичні методи вивчення якостей та властивостей особистості. Дані методи можуть бути розбиті ще на три підгрупи.

Перша підгрупа спрямована на вивчення типу адаптаційного процесу в соціальній сфері. З однієї сторони пасивним пристосуванням до навколишнього середовища, комфортним прийняттям цілей та ціннісних орієнтацій. З іншої сторони активний вплив на середовище з метою досягти його оптимального стану або пошук такого середовища.

При цьому тип адаптаційного процесу визначається структурою потреб та мотивів індивіда, системою його ціннісних орієнтацій, рисами характеру, рівнем конфліктності, ступенем розвитку лідерських якостей та комунікативних здібностей. Саме останні є обов'язковим компонентом організаторських здібностей – професійно важливої якості для майбутнього офіцера.

На успішність адаптації юнака важливу роль відіграє його весь попередній соціальний досвід.

Іншим суттєвим фактором цього процесу є цілі, бажання та ідеали, які стоять перед людиною, проте для досягнення яких в даний час немає можливостей. Тому друга підгрупа об'єднує соціально-психологічні методи, спрямовані на вивчення соціально-демографічних характеристик курсанта, його мотивації до навчання та майбутньої офіцерської діяльності, тимчасової спрямованості, рівня домагань. Окрім того ефективність вирішення питань, які пов'язані з оптимізацією в системі курсант-соціальне профільне середовище в значній мірі визначається досить стійкими якостями самого курсанта, які вже були сформовані до моменту вступу до навчального закладу.

Третя підгрупа методів якраз призначена для вимірювання зазначених психологічних характеристик. До них слід віднести властивості нервової системи суб'єкта (сила, динамічність, рухливість), які лежать в основі різних психічних процесів та типу темпераменту [9].

Окрім цього необхідно відмітити, що на ефективність адаптації курсантів, особливості індивідуальної організації навчальної діяльності скоріш за все буде впливати тип добової працездатності юнака, який також можна визначити за допомогою психологічних методів.

Підводячи підсумок по обґрунтуванню психодіагностичних методів вивчення якостей та властивостей особистості суб'єкта адаптації, слід зазначити, що кожен курсант володіє певними можливостями по компенсації одних якостей іншими. Тому необхідно враховувати не одну властивість, а цілісне поєднання, типологічний комплекс, так як одна й та ж властивість в різних комплексах може проявлятися істотно по-різному.

Серед зовнішніх психологічних чинників, що впливають на адаптацію курсанта у навчальному закладі, перш за все, необхідно віднести взаємини у колективі, стиль керівництва взагалі та молодших командирів зокрема. Від особистостей конкретного колективу залежить легкість та повнота соціально-психологічного аспекту цього процесу. Ці питання можуть бути вивчені за допомогою третьої групи методів.

Усі розглянуті методи передбачають використання для групового психологічного та психофізіологічного обстеження, а також аналізу даних про адаптацію курсантів. Проте здійснення управління процесом професійної адаптації курсантів передбачає наявність не тільки методів діагностики рівня адаптованості, але й методів відповідної корекції. Як було вже зазначено, успішність професійної адаптації курсантів до умов навчання та служби в значній мірі визначається стійкими фізіологічними та психофізіологічними якостями, що були сформовані у юнака до моменту вступу до навчального закладу. Їх оцінка та облік у процесі професійного відбору дозволить з досить високою ймовірністю прогнозувати ефективність цього процесу. При цьому особливе місце належить відбору за психологічними показниками, в ході якого не тільки перевіряються відповідність індивідуальних якостей кандидата вимогам майбутньої діяльності, але й оцінюється психічна адаптивність особистості, її адаптивні резерви.

Отримана інформація використовується для створення єдиної бази психологічних даних про курсантів, яка, в свою чергу, є основою для розробки науково обґрунтованих рекомендацій відділу індивідуально-виховної роботи.

Окрім цього, за результатами професійного психологічного відбору проводиться комплектування навчальних підрозділів з урахуванням психологічної сумісності, підбір та призначення молодшого командного складу. Це лише перший етап роботи з управління соціально-психологічним кліматом колективу. Заходи по згуртуванню навчальних колективів, своєчасне виявлення міжособистісних конфліктів дозволить зробити процес соціально-психологічної адаптації курсантів навчального закладу більш оптимальним.

Найбільш складним аспектом цієї роботи є корекція діяльності та поведінки курсантів з ознаками важкої адаптації. Для їх корегування можуть бути використані активні, пасивні та навчальні методи впливу.

Таким чином управління професійною адаптацією курсантів повинне являти собою комплекс заходів по психологічному відбору кандидатів на навчання, їх супроводу в ході навчально-виховного процесу та корекції соціально-психологічного клімату навчальних колективів, спрямованих на підвищення ефективності індивідуального навчання та виховання з урахуванням особистісних особливостей. Вивчення та врахування особливостей адаптації курсантів до навчання та служби є важливим завданням не тільки фахівців психологів, але й усього професорсько-викладацького складу профільного навчального закладу.

Як висновок слід зазначити наступне:

1. Існують певні закономірності динаміки адаптації курсантів до умов навчання у навчальному закладі спеціального профілю. Облік цих закономірностей в організації навчально-виховного процесу сприятиме підвищенню якості підготовки кадрів по спеціальності.
2. Важливою характеристикою може виявитися соціометричний статус курсантів, рівень якого не тільки характеризує адаптованість курсанта, але й характеризує можливості особистості в професійній адаптації.
3. Своєчасне надання психологічної допомоги курсантам, з урахуванням основних етапів та закономірностей адаптації, дозволить скоротити їх відрахування та підвищити якість їх професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Левківська Г. П., Сорочинська В.С., Штифурак В. С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти. Київ, 2000. 102 с.
2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. М., 2008. 270 с.
3. Кузнецов П. С. Адаптація як функція розвитку особистості. Київ, 2011. 112 с.
4. Бал Г. А. Поняття адаптації та його значення для психології особистості. *Питання психології*. № 5. 2011. С. 46–53.
5. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації. *Рідна школа*. 2001. № 10. С. 62–64.
6. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасного студента та проблеми професійної підготовки психологів-практиків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8–11.
7. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів : монографія. Луганськ, 2011. 199 с.
8. Лазукин В. Ф. Проблема адаптации курсантов в процессе обучения в военном вузе. *Военная мысль*. 2007. № 8. С. 54–62.
9. Васильева С. В. Адаптация студентов к вузам с различными условиями обучения // Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях: психология и педагогика в общественной практике : сб. науч. тр. СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. С. 84–93.

Надійшла до редколегії 30.03.2018